

Ks. MICHAŁ MRACZEK

Papieski Wydział Teologiczny we Wrocławiu
Instytut Historii Kościoła i Teologii Pastoralnej
Katedra Teologii Pastoralnej Szczegółowej
<https://orcid.org/0000-0001-9583-9316>

PRZEMIANY W STRUKTURACH ORGANIZACYJNYCH DUSZPASTERSTWA POLSKOJĘZYCZNEGO NA TERENIE DIECEZJI BROOKLYN (NY) W USA

TRANSFORMATIONS IN THE ORGANISATIONAL STRUCTURES OF THE POLISH-SPEAKING PASTORAL MINISTRY IN THE DIOCESE OF BROOKLYN (NY), USA

ABSTRACT:

Autor w artykule przedstawia model funkcjonowania duszpasterstwa polskojęzycznego w diecezji Brooklyn. Ta część metropolii nowojorskiej jest obecnie najliczniej zamieszkiwana przez Polaków. W artykule są przedstawione początki emigracji z Polski do Stanów Zjednoczonych oraz kolejne jej etapy. Zarysowane są również początki duszpasterstwa w języku polskim na tym terenie oraz jego późniejszy szybki rozwój, o którym świadczyło powstawanie na przełomie XIX i XX w. wielu parafii etnicznych, które fundowali sami polscy emigranci. Ukazana zostaje również metamorfoza tego duszpasterstwa z istniejących wcześniej parafii etnicznych na rzecz parafii wielokulturowych, gdzie liturgia jest sprawowana w kilku różnych językach. Ta transformacja jest ukazana w kontekście przemian społecznych i migracyjnych. Ponadto autor artykułu dowodzi, że troska o polskich migrantów w diecezji Brooklyn, pomimo zachodzących przemian, zawsze była i jest prowadzona według dokumentów i wskazań Kościoła powszechnego.

In this article, the author presents a model of the functioning of Polish-speaking pastoral ministry in the Diocese of Brooklyn. This part of the New York metropolitan area is currently the most populated by Poles. The article presents the origins of emigration from Poland to the United States and its subsequent stages. The origins of pastoral ministry provided in the Polish language in the area and its subsequent rapid development are also presented, as evidenced by the establishment of many ethnic parishes at the turn of the 20th century, which were funded by Polish emigrants themselves. The metamorphosis of this pastoral ministry from pre-existing ethnic parishes to multicultural parishes, where the liturgy is celebrated in several different languages, is also shown. This transformation is shown in the context of social and migratory changes. The article also shows that the care for Polish migrants in the Diocese of Brooklyn, despite the changes taking place, has always been and continues to be carried out according to the documents and indications of the Universal Church.

Kościół od samego początku swojego istnienia jest zatroskany o wszystkich, których dotyka los migranta lub uchodźcy. Podstawy tej szczególnej troski możemy znaleźć w Nowym Testamencie, w słowach Chrystusa, który nauczał: „Byłem przybyszem, a przyjęliście mnie” (Mt 25,35), czy również w Starym Testamencie: „Nie będziesz gnębił i nie będziesz uciskał cudzoziemców, bo sami byliście cudzoziemcami w ziemi egipskiej” (Wj 22,20)¹. Jak zauważa J. Bakalarz, specjalne duszpasterstwo dedykowane migrantom sięga VIII w., a najstarsze przepisy nakazujące organizację opieki duszpasterskiej dla wiernych innego języka, zwyczajów czy obrzędów powstawały w czasach Soboru Laterańskiego IV, czyli 1215 r. Taka praktyka Kościoła wynika z faktu, że migranci, znajdując się w nowym dla nich miejscu, zawsze będą w gorszej sytuacji niż wierni diecezji, na terenie której się znaleźli².

Na drugą połowę XIX w. i początek XX w. przypadła ogromna fala emigracji Polaków, którzy osiedlając się w różnych krajach, dali początek wspólnocie określanej jako Polonia. Około 3 milionów Polaków do wybuchu I wojny światowej jako swój kraj docelowy wybierało Stany Zjednoczone, które były krajem otwartym na migrantów. Większość emigrantów była katolikami, a samo doświadczenie życia na obczyźnie wzmacniało ich narodową i religijną tożsamość³. W Stanach Zjednoczonych w tamtym okresie Kościół katolicki był zdominowany przez Irlandczyków i Niemców, ale polscy emigranci, wywodzący się głównie z małych miejscowości i odznaczający się ogromnym przywiązaniem do tradycyjnej polskiej pobożności, pragnęli posiadać własne kościoły z nabożeństwami znanymi im z opuszczonych terenów, odbywającymi się w języku polskim. Z tego względu wszystkie, nawet nieraz niewielkie skupiska Polaków podejmowały starania o utworzenie etnicznej polskiej parafii i sprowadzenie polskiego księdza⁴.

Takie zjawisko dotyczyło w równym stopniu także Polaków, którzy, przybywając do Nowego Jorku, osiedlali się w tym mieście. Do dziś Nowy Jork jest drugim po Chicago największym skupiskiem Polaków w Stanach Zjednoczonych⁵. Na pewno przyczynił się do tego fakt, że Polacy swój pobyt w nowym kraju rozpoczęli od opuszczenia statku właśnie w Nowym Jorku, gdzie w latach 1855–1892 na wyspie Castel Garden znajdowała się stacja imigracyjna, którą w 1892 r. przeniesiono na Ellis Island. Określana była on mianem „czyśćca do amerykańskiego raj”⁶.

W niniejszym artykule zostanie podjęte zagadnienie organizacji struktur duszpasterstwa w języku polskim na terenie diecezji Brooklyn. Należy zauważyć, że

¹ Por. M. Zaborski, *Zagadnienie migracji w nauczaniu Kościoła katolickiego*, „Świat Idei i Polityki” 17 (2018), s. 438-439.

² Por. J. Bakalarz, *Stan prawny polskich placówek duszpasterskich*, „Studia Polonijne” t. 3 (1979), s. 62.

³ Por. R.E. Alvis, *White Eagle, Black Madonna*, New York 2016, s. 181-182.

⁴ Por. E. Morawska, *Polonijne społeczności lokalne i ich przemiany. Szkic wstępny*, w: *Polonia Amerykańska. Przeszłość i współczesność*, red. H. Kubiak, E. Kusielewicz, T. Gromada, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1988, s. 382.

⁵ Por. A. Sosnowska, *Polski Greenpoint a Nowy Jork*, Warszawa 2016, s. 32.

⁶ Por. A. Brożek, *Polonia Amerykańska 1854–1939*, Warszawa 1977, s. 37.

obecnie w granicach Nowego Jorku znajdują się dwie diecezje: Archidiecezja Nowego Jorku, obejmująca dzielnice Manhattan, Bronx, Staten Island i wykraczająca poza terytorium miasta, oraz Diecezja Brooklyn, obejmujące tylko dzielnice Brooklyn i Queens⁷. Ale to właśnie na teren tych dwóch dzielnic przypadało i przypada nadal największe skupisko Polaków, dlatego też skoncentrujemy się na przedstawieniu sytuacji w tej wybranej diecezji. Poprzez pogłębioną analizę będziemy chcieli na początku przedstawić samo zjawisko emigracji Polaków do USA ze szczególnym uwzględnieniem Nowego Jorku i terenu diecezji Brooklyn oraz proces kształtowania się struktury duszpasterskiej w kontekście potrzeb wynikających z napływu migrantów oraz zachodzących przemian społecznych. Następnie analizie poddamy transformację, która dokonała się w obrębie samych placówek duszpasterskich na przestrzeni lat. W podsumowaniu dokonamy syntezy podejmowanego zagadnienia i przedstawimy aktualne wyzwania i perspektywy w obrębie struktur duszpasterstwa polonijnego w omawianej diecezji⁸.

Polacy w Nowym Jorku i masowa emigracja do USA

Na pewno należy zauważyć, że pierwsi Polacy pojawili się w Nowym Jorku dość szybko, wraz z powstaniem Nowego Amsterdamu – holenderskiej kolonii, która później została przemianowana przez Anglików na Nowy Jork. Była to jednak niewielka grupa wyznania protestanckiego, która nie utrzymywała kontaktów z Polakami⁹. Z historycznych zapisów wiemy, że jednym z nich był Aleksander Karol Kurcjusz, który założył w Nowym Amsterdamzie w 1659 wyższą szkołę. Obok niego pojawiają się takie nazwiska, jak John Rutkowski, Casimir Butkiewicz czy Wojciech Adamkiewicz, który w XVII w. zbudował liczne domy na terenie dzisiejszego Nowego Jorku¹⁰. Znaczniejsza liczba Polaków pojawiła się w Nowym Jorku po upadku powstania listopadowego, mianowicie w 1834 r. znalazło się tutaj 234 Polaków deportowanych przez Austriaków. Byli w bardzo trudnym położeniu, ponieważ nie znali języka angielskiego, pozostawali bez środków do życia i bez zawodu pozwalającego zarobić na własne utrzymanie. Dość szybko ulegli rozproszaniu, przenosząc się m.in. do Bostonu czy Filadelfii, a przez zawierane z Amerykankami związki małżeńskie asymilowali się z amerykańskim

⁷ Por. D. Piątkowska, *Polskie kościoły w Nowym Jorku*, Nowy Jork–Opole 2002, s. 11-12.

⁸ Należy zauważyć, że aktualny stan badań dotyczących zagadnienia duszpasterstwa polonijnego w USA oraz jego struktur duszpasterskich jest raczej skromny. Największa liczba opracowań ze względu na czas powstania i zachodzące przemiany ma już charakter przede wszystkim historyczny. Obecnie w literaturze podejmującej zagadnienie Polonii w USA pojawiają się opracowania dotyczące różnych aspektów jej życia i funkcjonowania w nowym kraju, ale niewiele z nich lub w niewielkim tylko zakresie podejmuje zagadnienie funkcjonowania aktualnych struktur duszpasterskich. Niniejszy artykuł jest przyczynkiem do podjęcia tego zagadnienia, które na pewno wymaga dalszego pogłębienia.

⁹ Por. J.S. Pula, *Polska diaspora w Stanach Zjednoczonych Ameryki do 1914 roku*, w: *Polska diaspora*, red. A. Walaszek, Kraków 2001, s. 51.

¹⁰ Por. L. Pastusiak, *Polacy w zaraniu Stanów Zjednoczonych*, Warszawa 1992, s. 20-21.

społeczeństwem. Kolejni uchodźcy polityczni pojawili się w Nowym Jorku po powstaniu krakowskim w 1846 roku, Wiośnie Ludów (1848–1849) i powstaniu styczniowym (1863–1864)¹¹.

Początek masowej emigracji ekonomicznej do Stanów Zjednoczonych datuje się na drugą połowę XIX w., a symbolicznym wydarzeniem jest założenie w 1854 r. pierwszej polskiej osady w Teksasie, nazwanej Panna Maria. Tzw. emigracja „za chlebem” rozpoczęła się jednak nieco później, po zakończeniu wojny secesyjnej w 1865 r.¹² W tym pierwszym okresie masowej emigracji do USA do 1914 r. przybyło według różnych danych od 2,25 do 3 milionów Polaków¹³, następnie uległa ona zmniejszeniu i w okresie 1919–1935 wynosiła 277 tys. osób. Jednocześnie w związku z odzyskaniem przez Polskę niepodległości nastąpiła fala reemigracji z USA do ojczyzny na poziomie 160 tys. osób¹⁴. Kolejne fale emigracji do USA przypadły na czas II wojny światowej i okres powojenny, kiedy wyjechało od 140 do 180 tys. osób, następnie w okresie emigracji ekonomiczno-politycznej w latach 1960–1989 wyemigrowało łącznie 214 337 osób (dane urzędowe). Ostatni okres odpływu ludności z Polski do Stanów Zjednoczonych nastąpił po upadku komunizmu, kiedy w latach 1990–2005 wyemigrowało około 255 tys. osób. Dane te nie obejmują Polaków, którzy przebywali na terytorium USA nielegalnie¹⁵.

W samym Nowym Jorku liczba Polaków w roku 1855 wynosiła tysiąc dwieście osób. Podczas spisu ludności w roku 1875 wzrosła do 5809 osób, które podawały Polskę jako miejsce swojego urodzenia. W następnych pięciu latach liczba ta ponownie znacząco wzrosła do 9020 osób w 1880 r.¹⁶ W 1900 r. liczba osób podających Polskę jako swoje miejsce urodzenia wynosiła 32 673 osób¹⁷. W tym miejscu należy zauważyć, że czynnikiem, który przyczynił się do tak dużego wzrostu, był również fakt, że Brooklyn, który wcześniej był odrębnym miastem, w 1898 r. został włączony do Nowego Jorku jako jego dzielnica¹⁸. Następne dziesięciolecie przyniosło kolejny bardzo duży wzrost liczby Polaków w mieście: 74 776 urodzonych w Polsce i 41 466 urodzonych już w USA, co łącznie dawało 116 242 osób¹⁹. Było to tym samym drugie największe skupisko Polaków w Stanach Zjednoczonych, które liczebnością Polonii ustępowało tylko Chicago²⁰.

¹¹ Por. D. Piątkowska, *Polskie kościoły...*, s. 44-45.

¹² Por. G. Babiński, *Polonia w USA: na tle przemian amerykańskiej etniczności*, Kraków 2009, s. 329.

¹³ Por. A. Brożek, *Polonia Amerykańska...*, s. 35.

¹⁴ Por. tamże, s. 40.

¹⁵ Por. A. Fiń, *Współczesna Polska emigracja w Stanach Zjednoczonych: skala, rozmieszczenie przestrzenne, przyczyny wyjazdów*, „Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny” 40 (2014), nr 2 (152), s. 109-110.

¹⁶ Por. F.A. Renkiewicz, *The Polish Immigrant in New York City 1865-1914*, Wrocław 2021, s. 9.

¹⁷ Por. tamże, s. 36.

¹⁸ Por. D. Piątkowska, *Polskie kościoły...*, s. 43.

¹⁹ Por. F.A. Renkiewicz, *The Polish Immigrant in New York City 1865-1914*, Wrocław 2021, s. 54.

²⁰ Por. J. Velikonja, *Geograficzne rozmieszczenie Polaków w USA – determinanty historyczne i współczesna dynamika*, w: *Polonia amerykańska. Przeszość...*, s. 92.

Szczególnie liczne skupisko Polaków w Nowym Jorku ukształtowało się na Brooklynie, ponieważ to szczególnie tam ze względu na dogodną lokalizację w drugiej połowie XIX w. powstawały zakłady przemysłowe, a okolica stała się jedną z najbardziej uprzemysłowionych w całej metropolii po jej włączeniu do miasta Nowy Jork²¹. Polacy zaczęli tam tworzyć wyraźną i zauważalną społeczność po 1880 r., osiedlając się głównie w północnej części Brooklynu, nazwanej Williamsburg²². W tamtym okresie Polonia brooklyńska liczyła około 500 rodzin, czyli od 2,5 do 3 tys. osób²³. Wiemy z zachowanych zapisów, że wcześniej, w 1870 r. Polonia na Brooklynie mogła liczyć około 100 rodzin²⁴.

Struktury opieki duszpasterskiej

Wraz z liczną emigracją pojawił się problem duszpasterstwa dla polskich emigrantów. Większość z tych, którzy przybywali do USA, była katolikami i wykazywała tendencję do zamieszkiwania w etnicznych enklawach, gdzie dotychczasowy język i zwyczaje były podtrzymywane²⁵. Była to tendencja identyczna jak w innych grupach emigrantów, np. z Niemiec, Włoch, Francji czy Irlandii, którzy zamieszkiwali określone terytorium i budowali swoje etniczne parafie, gdzie posługiwano się ich ojczystymi językami²⁶. W tym miejscu należy zauważyć, że ówczesna emigracja odznaczała się bardzo mocnym przywiązaniem do Kościoła rzymskokatolickiego, ale zakorzenionym w typowo polskiej obrzędowości i powiązaniem z niereligijnymi elementami polskiej kultury, jak np. przywiązanie do stron rodzinnych i do narodu swojego pochodzenia. To wszystko zostało jeszcze wzmocnione przez okres rozbiorów i brak państwowości. W efekcie jeszcze bardziej silna stała się samoidentyfikacja Polaków poprzez Kościół katolicki i polski język²⁷. Kościół i parafia były szczególnie ważnymi instytucjami dla polskiej społeczności, która znalazła się w nowym kraju. Pierwszym miejscem, którego poszukiwali polscy emigranci lub też pierwszym, które powoływali do istnienia, była parafia, wokół której koncentrowało się ich późniejsze życie²⁸.

Tak jak już wspomnieliśmy, rozwiązaniem, które było znane i praktykowane w Kościele w Stanach Zjednoczonych, było powoływanie parafii etnicznych dla poszczególnych grup narodowych. W sensie kanonicznym, jak zauważa J. Dohnalik, były to raczej quasi-parafie, ponieważ od XVIII w. aż do 1908 r. terytorium

²¹ Por. A. Sosnowska, *Polski Greenpoint a Nowy Jork*, Warszawa 2016, s. 37.

²² Por. J.J. Bukowczyk, *The Immigrant „Community” Re-Examined: Political and Economic Tensions in a Brooklyn Polish Settlement 1888–1894*, „Polish-American Studies” 37,2 (1980), s. 8.

²³ Por. D. Piątkowska, *Polskie kościoły...*, s. 272.

²⁴ Por. A. Sosnowska, *Polski Greenpoint...*, s. 271.

²⁵ Por. R.E. Alvis, *White Eagle...*, s. 182.

²⁶ Por. C. Gillis, *Roman Catholicism in America*, New York 2020, s. 66-67.

²⁷ Por. B. Leś, *Życie religijne Polonii amerykańskiej*, w: *Polonia amerykańska. Przyszłość...*, s. 337-338.

²⁸ Por. M.J. Madaj, *The Polish Immigrant and the Catholic Church in America*, „Polish-American Studies” 6,1-2 (1949), s. 5.

Stanów Zjednoczonych było uznawane za teren misyjny, gdzie nie istniały parafie w pełnym tego słowa znaczeniu. Przez cały ten czas posługiwano się jednak wobec nich terminem „parish”, by ostatecznie w 1922 roku uznać je oficjalnie za parafie w pełnym tego słowa znaczeniu²⁹. Parafie etniczne są parafiami personalnymi, które różnią się od parafii terytorialnej faktem, że obejmują swoim zasięgiem tylko wiernych określonej grupy językowej lub etnicznej. Taka parafia może czasem być również połączona unią personalną z parafią terytorialną³⁰. Takie rozwiązanie było możliwe szczególnie w miejscach, gdzie parafia mieściła się np. w dzielnicy etnicznej³¹.

Pierwsza polska placówka duszpasterska w diecezji brooklyńskiej została zorganizowana przez ks. Józefa Niedzielskiego, który w 1870 r. został przyjęty do tej diecezji. Z pomocą ówczesnego biskupa ordynariusza Johna Loughlina udało się zebrać kwotę 7 tys. dolarów, za którą ks. Niedzielski w 1875 r. odkupił od baptystów kaplicę przy 28 Lawrence St. i Tillary St., w pobliżu Navy Yard, gdzie ówczesnie mieszkali głównie polskie rodziny. Po dokonaniu niezbędnej przebudowy 5 grudnia 1875 r. świątynia ta została poświęcona przez bp. Loughlina, a jej patronem został św. Kazimierz. Historycznie była to pierwsza polska parafia na tym terenie. Wraz ze wzrastającą liczbą Polaków w tej okolicy dotychczasowy kościół okazał się zbyt mały³². W związku z tym zakupiono nowy kościół, który pierwotnie był świątynią protestancką, a następnie żydowską synagogą. Po przebudowie i powiększeniu został uroczystie poświęcony 27 listopada 1890 r.³³

W następnych latach w Brooklynie powstawały kolejne polskie parafie: Matki Bożej Częstochowskiej w południowej części Brooklynu, erygowana w 1896 r.; św. Stanisława Kostki, położona w Górnym Greenpoincie, erygowana również w 1896 r.; św. Jana Kantego, położona w East New York, erygowana w 1901 r.; Matki Bożej Pocieszenia w Williamsburgu, erygowana w 1909 r., oraz św. Cyryla i Metodego, położona w Dolnym Greenpoincie, erygowana w 1917 r.³⁴ Warto zwrócić uwagę, że trzy z sześciu świątyń znajdowały się stosunkowo blisko siebie: dwie w Greenpoincie i jedna w Williamsburgu. Nie był to przypadek, ponieważ szczególnie w dzielnicy Greenpoint od przełomu XIX i XX w. osiedlali się wyjątkowo licznie Polacy. Przez niemal cały XX wiek była to typowa dla amerykańskich miast dzielnica robotnicza, której mieszkańcy byli białymi imigrantami, wśród których dominowało wyznanie rzymskokatolickie³⁵. Na długie lata to właśnie Greenpoint zyska miano polskiej dzielnicy w Nowym Jorku.

²⁹ Por. J. Dohnalik, *Parafia personalna w kościele łacińskim*, Warszawa 2022, s. 57.

³⁰ Por. J. Bakalarz, *Stan prawny polskich placówek duszpasterskich*, „Studia Polonijne” 3 (1979), s. 74.

³¹ Tak było np. w przypadku parafii św. Kazimierza czy Matki Bożej Pocieszenia.

³² Warto w tym miejscu dodać, że w 1890 r. został on sprzedany Włochom i pod nowym wezwaniem św. Michała był użytkowany do początków XX w., kiedy został zburzony.

³³ Por. D. Piątkowska, *Polskie kościoły...*, s. 271-273.

³⁴ Por. tamże, s. 265.

³⁵ Por. A. Sosnowska, *Polski Greenpoint...*, s. 37.

Teren diecezji Brooklyn, jak zauważyliśmy już wcześniej, obejmuje swoim zasięgiem również dzielnicę Queens, gdzie również w okresie masowej migracji powstawały polskie parafie i łącznie było ich pięć: św. Wojciecha w Elmhurst, erygowana w 1891 r.; św. Józefa w Jamaica, erygowana 1904 r.; św. Jozafata w Bayside, erygowana w 1910 r.; św. Krzyża w Maspeth, erygowana w 1912 r., oraz św. Stanisława BM w Ozone Park, erygowana w 1923 r.³⁶ Chociaż pierwsza Polska parafia w obecnej dzielnicy Queens (wtedy było to Hrabstwo Queens) powstała szesnaście lat później niż w Brooklynie³⁷, to jednak liczba powstałych parafii, a wraz z nimi świątyń świadczy o znaczącej obecności Polaków również w tej części diecezji brooklyńskiej.

Tak jak zauważyliśmy, parafie, które powstawały jako polskie, miały status parafii personalnych – zgodny z Kodeksem prawa kanonicznego z 1917 r. oraz późniejszymi dokumentami watykańskim, a szczególnie z Konstytucją apostolską *Exsul Familia* o duchowej opiece nad migrantami, którą opublikował papież Pius XII w 1952 r. Dokument podkreślił fakt, że wszystkim migrantom należy zapewnić opiekę duszpasterską, adekwatną do ich potrzeb i co ważne, nie mniejszą od tej, jaką otrzymują wierni diecezji, na terenie której znaleźli się imigranci. Konstytucja doprecyzowała, jak powinna wyglądać organizacja duszpasterstwa migracyjnego na płaszczyźnie Kościoła powszechnego oraz na poziomie krajowym i diecezjalnym. W tę strukturę opieki zostały włączone m.in. istniejące instytucje prawne, takie jak np. parafie personalne, oraz zupełnie nowe, jak np. misje duszpasterskie³⁸.

Zmiany w organizacji duszpasterstwa polonijnego

Genezy zachodzących przemian należy szukać już w decyzjach Kongresu Stanów Zjednoczonych w latach 1917, 1921 i 1924, które spowodowały ograniczenie masowej migracji do USA z Europy, a jednocześnie zmniejszyły napływ katolików do tego kraju. Równocześnie w obrębie samego Kościoła katolickiego w Stanach Zjednoczony zaczął być zauważalny postępujący proces integracji jego poszczególnych elementów składowych (szczególnie katolików z różnych grup etnicznych), asymilacji samych katolików z całością społeczeństwa amerykańskiego oraz następującej amerykańskiej samego kościoła w USA. Nawet powojenna imigracja nie zatrzymała już tego procesu, ponieważ jej skala nie była na tyle duża, by wpłynąć w znaczący sposób na wspomniane procesy³⁹. Procesy ewolucyjne dotyczyły wszystkich parafii etnicznych, nie omijając polskich. W konsekwencji dochodziło do zmiany charakteru istniejących parafii czy nawet ich zamknięcia.

³⁶ Por. D. Piątkowska, *Polskie Kościoły...*, s. 427.

³⁷ Por. F.A. Renkiewicz, *The Polish Immigrant...*, s. 25.

³⁸ Por. L. Adamowicz, *Duszpasterstwo migrantów w prawie kanonicznym*, „Roczniki Nauk Prawnych” 17,1 (2007), s. 124.

³⁹ Por. B. Leś, *Kościół w procesie asymilacji Polonii amerykańskiej*, Wrocław–Warszawa–Kra-ków–Gdańsk–Łódź 1981, s. 80.

Na ten proces przeobrażeń wpływają przede wszystkim dwa czynniki: asymilacja językowa oraz mobilność społeczna i przestrzenna. Kwestia językowa jest nieunikniona, ponieważ pokolenia rodaków urodzone i wykształcone już w USA często nie znają albo znają bardzo słabo język polski. Podobnie jak nieunikniona jest mobilność społeczna i przestrzenna. Kolejne pokolenia Polonii są coraz lepiej wykształcone i lepiej sytuowane, a tym samym zmieniają miejsce zamieszkania na droższe i położone w lepszej okolicy. Tym samym opuszczają sąsiedztwo swojej dotychczasowej polskiej parafii⁴⁰.

W istniejących parafiach, gdzie liturgia była sprawowana tylko w języku polskim, zaczął pojawiać się m.in. język angielski. Było to podyktowane dwoma względami. Po pierwsze, część polskiej ludności zmieniała miejsce zamieszkania, a w jej miejsce wprowadzali się przedstawiciele innych narodowości. Po drugie, część Polonii, a szczególnie pokolenia już urodzone w USA nie znały Polski z własnych doświadczeń, a swoje wykształcenie zdobywały w szkołach parafialnych, jak również w amerykańskich szkołach publicznych. Dla nich język angielski nie był już językiem obcym⁴¹. Duszpasterze, mając świadomość zachodzących procesów asymilacyjnych oraz integracyjnych, musieli sprawować liturgię również w języku angielskim⁴². Obecnie wszystkie parafie w diecezji, gdzie prowadzone było duszpasterstwo tylko w języku polskim, są to parafie przynajmniej dwujęzyczne, zazwyczaj msze św. po polsku w nich przeważają, ale sprawowane są również w j. angielskim czy hiszpańskim. Dotychczasowe parafie etniczne i personalne stały się parafiami terytorialnymi i wieloetnicznymi. W literaturze przedmiotu pojawiają się nawet różne określenia na tego rodzaju organizm parafialny: parafia wielokulturowa (*multicultural parish*), parafia zintegrowana (*integrated parish*), parafia mieszana (*mixed parish*) lub parafia wspólna (*shared parish*)⁴³. W tym miejscu należy uczynić jeszcze jedno uzupełnienie, dotyczące charakteru parafii terytorialnych w USA. Zgodnie z obowiązującym Kodeksem prawa kanonicznego mają one ściśle określone granice, a tym samym obejmują swoim zasięgiem ludzi zamieszkujących to terytorium. Wierni mieszkający na jej obszarze są również zobowiązani do zapisania się do parafii, co jest powszechnie przyjętym zwyczajem⁴⁴. Do parafii zapisują się niejednokrotnie również wierni, którzy mieszkają na terenie innej parafii.

Omawiając zagadnienie duszpasterstwa w języku polskim w diecezji Brooklyn, należy zauważyć, że proces transformacji dotyczył nie tylko parafii budowanych przez polskich imigrantów, do których wkroczył język angielski i inne języki. Analogiczny proces miał miejsce również w wielu parafiach, gdzie do tej pory nie było mszy św. w języku polskim, a dzisiaj jest tam odprawiana. To

⁴⁰ Por. D. Piątkowska, *Polskie kościoły...*, s. 28.

⁴¹ Por. B. Leś, *Kościół w procesie asymilacji...*, s. 118.

⁴² Por. A. Chodubski, *Wektory współczesnych przeobrażeń życia kulturowego Polonii amerykańskiej*, „Studia Gdańskie. Wizje i rzeczywistość” 8 (2011), s. 21.

⁴³ Por. B.C. Hoover, *The Shared Parish: Latinos, Anglos and the future of U.S. Catholicism*, New York 2014, s. 12.

⁴⁴ Por. T.C. Bruce, *Parish and place*, New York 2017, s. 48-49.

zjawisko jest również związane z mobilnością społeczną i przestrzenną Polaków, którzy, zmieniając miejsce zamieszkania, szybko w nowej lokalizacji organizują życie społeczne i religijne. Co prawda dzisiaj nie budują już oni nowych świątyń, ale zaczynają uczestniczyć w życiu parafii, na terenie której mieszkają, choć jest ona często etnicznie niepolska. Jeżeli grupa rodaków jest wystarczająco liczna, to w krótkim czasie zwraca się z prośbą do miejscowego proboszcza i diecezji o możliwość odprawiania mszy św. w języku polskim⁴⁵. Obecnie w diecezji Brooklyn takich miejsc jest 21⁴⁶, czyli dużo więcej, niż było ich w czasie, kiedy funkcjonowały parafie etniczne, na których opierało się całe duszpasterstwo polskojęzyczne.

Zmiana organizacyjna, która nastąpiła, jest zgodna z najnowszym prawodawstwem kościelnym w tej materii. Już Konstytucja apostolska *Exsul Familia* zwracała uwagę na fakt, że opieka duszpasterska nad migrantami powinna mieć swoje miejsce w systemie zwyczajnej opieki duszpasterskiej, której podstawową instytucją jest parafia⁴⁷. Podobny kierunek zmian w prawodawstwie wyznaczył Kodeks prawa kanonicznego z 1983 r., umieszczając odpowiedzialność za duszpasterstwo migrantów wyraźniej wśród zadań lokalnych biskupów i duszpasterzy parafialnych⁴⁸. Najnowsza instrukcja Papieskiej Rady ds. Duszpasterstwa Migrantów i Podróżujących *Erga migrantes caritas Christi* z 2004 r. wskazuje na potrzebę budowania duszpasterstwa całościowego, osadzonego na komunii wiernych, opartej na przynależności do różnych kultur. Dokument proponuje bardzo konkretne rozwiązania: „parafię międzykulturową i międzyetniczną czy międzyobrządkową, gdzie troską ogarnia się jednocześnie duszpasterstwo autochtonów i obcokrajowców przebywających na tym samym terytorium. Tradycyjna parafia terytorialna staje się w ten sposób uprzywilejowanym i stabilnym miejscem doświadczeń międzyetnicznych czy międzykulturowych, choć poszczególne grupy zachowują pewną autonomię; albo parafię lokalną z posługą dla migrantów jednej grupy etnicznej czy większej ich liczby, jednego albo wielu obrządków. Jest to parafia terytorialna składająca się z ludności autochtonicznej, ale której kościół czy ośrodek parafialny stają się punktem odniesienia, spotkania i życia wspólnotowego także dla jednej lub więcej wspólnot obcej narodowości”⁴⁹. Możemy wyraźnie zauważyć, że aktualny model duszpasterstwa w języku polskim w omawianej diecezji jest zgodny z najnowszymi wskazaniem Kościoła w tej dziedzinie. W omawianym przypadku diecezja i jej parafie są faktycznie podstawowym ośrodkiem duszpasterstwa emigrantów⁵⁰.

⁴⁵ Por. D. Piątkowska, *Polskie kościoły...*, s. 547.

⁴⁶ Część informacji zawartych w końcowej części artykułu udzielił Witold Mroziewski, biskup pomocniczy Diecezji Brooklyn (odpowiadający w niej za duszpasterstwo migrantów) podczas spotkania z autorem 24.02.2023 r. w parafii św. Krzyża w Maspeth.

⁴⁷ Por. L. Adamowicz, *Duszpasterstwo migrantów w prawie kanonicznym*, „Roczniki Nauk Prawnych” 17,1 (2007), s. 124.

⁴⁸ Por. tamże, s. 130.

⁴⁹ Papieska Rada ds. Duszpasterstwa Migrantów i Podróżujących, Instrukcja *Erga migrantes caritas Christi* (2008), nr 93.

⁵⁰ Por. L. Adamowicz, *Duszpasterstwo migrantów...*, s. 138.

Podsumowanie

Przedstawiona w niniejszej pracy analiza funkcjonowania duszpasterstwa polskojęzycznego w diecezji Brooklyn pokazuje nam jednoznacznie troskę lokalnego Kościoła o zamieszkujących jej teren imigrantów z Polski. Masowa emigracja Polaków do USA, która rozpoczęła się w drugiej połowie XIX w. i trwała z różną intensywnością praktycznie do czasów nam współczesnych, spowodowała ukształtowanie się w Stanach Zjednoczonych bardzo licznej Polonii, która podlega procesom asymilacji i integracji z nowym społeczeństwem, ale szczególnie w wymiarze religijnym dba o swoją tożsamość. Duszpasterstwo wobec migrantów musi dlatego odznaczać się poszanowaniem i ochroną ich duchowego dziedzictwa, które wyraża właśnie ich tożsamość. Elementami składowymi tego duchowego dziedzictwa są: pochodzenie, kultura, tradycja, mentalność, duchowość, religijność i język ojczysty⁵¹.

Kształt struktur tego duszpasterstwa w tej diecezji (podobnie jak w innych diecezjach w USA) na przestrzeni lat uległ znaczącym przemianom. Parafie etniczne, które dały początek duszpasterstwu w języku polskim, zmieniły swój charakter, stając się parafiami wieloetnicznymi. Równocześnie język polski pojawił się w innych parafiach na terenie diecezji, gdzie pojawiła się Polska społeczność. Mobilność społeczna i przestrzenna są czynnikami bardzo silnie determinującym kształt duszpasterstwa, które ulega zmianom w dużej mierze z tego właśnie powodu. Wraz ze zmianą miejsca zamieszkania Polaków pojawia się potrzeba stworzenia duszpasterstwa dla nich.

Tak jak zostało to wspomniane wcześniej, ostatnia duża fala emigracji przypadała na lata 1990–2005, kiedy do USA wyemigrowało 255 tys. osób, był to jednocześnie czas dużego ożywienia w obrębie polskojęzycznego duszpasterstwa w diecezji Brooklyn. Późniejszy okres to czas znaczącego spadku emigracji z Polski do Stanów Zjednoczonych. Akcesja Polski do Unii Europejskiej w 2004 roku i otwarcie tamtejszych rynków pracy, które nastąpiło stosunkowo szybko, spowodowało znaczące zmniejszenie atrakcyjności USA jako kraju emigracji⁵². Spadek migracji powoduje kurczenie się polonijnej społeczności. Przykładem tego zjawiska może być nawet Greenpoint, będący tradycyjnie polską dzielnicą, która w przeciwieństwie do innych podobnych dzielnic zachowała swój imigrancki i biały charakter, a na przełomie XX i XXI w. przeszła gentryfikację – z dzielnicy typowo robotniczej stała się dzielnicą klasy średniej. Pomimo tego liczba Polaków nawet tam znacząco spadła. W 2000 r. zamieszkiwało tam 13 660 osób urodzonych w Polsce i 17 181 polskiego pochodzenia. W 2014 r. było to odpowiednio 8626 i 9830 takich osób⁵³. Nie można również zapominać, że Polacy w USA również ulegają

⁵¹ Por. J. Bakalarz, *Duszpasterstwo a tożsamość etniczna emigrantów*, „Studia Polonijne” 11 (1987), s. 155-156.

⁵² Por. J.P. Georgica, *Stany Zjednoczone Ameryki jako kierunek emigracji Polaków. Współczesne uwarunkowania*, „Pogranicze. Studia Społeczne” 23 (2014), s. 279.

⁵³ Por. A. Sosnowska, *Polski Greenpoint a Nowy Jork*, Warszawa 2016, s. 39-40.

procesom sekularyzacji, podobnie jak inni mieszkańcy tego kraju, co znajduje swoje przełożenie na relacje z Bogiem i nierzadko jej porzucenie (coraz liczniejsze życie bez sakramentów, brak troski o chrzest dziecka itp.). Pojawia się również problem internetu i prowadzonej tam działalności przez niektórych duchownych, którzy często wprowadzają wiele zamętu i burzą jedność w Kościele. Dotyka to także społeczności polonijnej i nastręcza wielu problemów w zwyczajnym duszpasterstwie.

Oczywiście jeszcze przez długie lata będzie istniała potrzeba opieki duszpasterskiej w języku polskim nad naszymi rodakami w diecezji Brooklyn, która jest zresztą diecezją bardzo zróżnicowaną pod względem etnicznym, w każdą niedzielę odprawia się na jej terenie msze św. w dwudziestu sześciu różnych językach. Niewykluczone jest jednak, że struktury duszpasterstwa polskojęzycznego będą wymagały dalszej reorganizacji, powodowanej różnymi względami i nie będzie to tylko spadek liczby wiernych. Problemem w perspektywie kolejnych lat może być również niedobór kapłanów posługujących się językiem polskim. Z powodu postępującego spadku powołań w Polsce znacznie trudniejsze może być znalezienie nowych duszpasterzy, którzy podjęliby się pracy wśród amerykańskiej Polonii. Patrząc na dotychczasową opiekę kolejnych biskupów diecezji Brooklyn nad Polakami, należy przypuszczać, że nawet wobec różnych trudności, które mogą się pojawiać, będzie ona nadal obejmować polską społeczność na terenie tej diecezji i będzie ona kształtowana tak, jak do tej pory w strukturach proponowanych przez Kościół.

Bibliografia

- Adamowicz L., *Duszpasterstwo migrantów w prawie kanonicznym*, „Roczniki Nauk Prawnych” 17,1 (2007), s. 121-139.
- Alvis R.E., *White Eagle, Black Madonna*, New York 2016.
- Babiński G., *Polonia w USA: na tle przemian amerykańskiej etniczności*, Kraków 2009.
- Bakalarz J., *Duszpasterstwo a tożsamość etniczna emigrantów*, „Studia Polonijne” 11 (1987), s. 151-173.
- Bakalarz J., *Stan prawny polskich placówek duszpasterskich*, „Studia Polonijne” 3 (1979), s. 61-78.
- Brożek A., *Polonia amerykańska 1854-1939*, Warszawa 1977.
- Bruce T.C., *Parish and place*, New York 2017.
- Bukowczyk J.J., *The Immigrant „Community” Re-Examined: Political and Economic Tensions in a Brooklyn Polish Settlement 1888-1894*, „Polish-American Studies” 37,2 (1980), s. 5-16.
- Chodubski A., *Wektory współczesnych przeobrażeń życia kulturowego Polonii amerykańskiej*, „Studia Gdańskie. Wizje i rzeczywistość” 8 (2011), s. 9-29.
- Dohnalik J., *Parafia personalna w kościele łacińskim*, Warszawa 2022.

- Fiń A., *Współczesna Polska emigracja w Stanach Zjednoczonych: skala, rozmieszczenie przestrzenne, przyczyny wyjazdów*, „Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny” 40 (2014), nr 2 (152), s. 105-130.
- Gieorgica J.P., *Stany Zjednoczone Ameryki jako kierunek emigracji Polaków. Współczesne uwarunkowania*, „Pogranicze. Studia Społeczne” 23 (2014), s. 265-286.
- Gillis C., *Roman Catholicism in America*, New York 2020.
- Hoover B.C., *The Shared Parish: Latinos, Anglos and the future of U.S. Catholicism*, New York 2014.
- Leś B., *Kościół w procesie asymilacji Polonii amerykańskiej*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1981.
- Leś B., *Życie religijne Polonii amerykańskiej*, w: *Polonia amerykańska. Przeszość i współczesność*, red. H. Kubiak, E. Kusielewicz, T. Gromada, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1988, s. 325-341.
- Madaj M.J., *The Polish Immigrant and the Catholic Church in America*, „Polish-American Studies” 6,1-2 (1949), s. 1-8.
- Morawska E., *Polonijne społeczności lokalne i ich przemiany. Szkic wstępny*, w: *Polonia amerykańska. Przeszość i współczesność*, red. H. Kubiak, E. Kusielewicz, T. Gromada, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1988, s. 371-398.
- Papieska Rada ds. Duszpasterstwa Migrantów i Podróżujących, *Instrukcja Erga migrantes caritas Christi*, Lublin 2008.
- Pastusiak L., *Polacy w zaraniu Stanów Zjednoczonych*, Warszawa 1992.
- Piątkowska D., *Polskie Kościoły w Nowym Jorku*, Nowy Jork–Opole 2002.
- Puła J.S., *Polska diaspora w Stanach Zjednoczonych Ameryki do 1914 roku*, w: *A Polska diaspora*, red. . Walaszek, Kraków 2001, s. 51-76.
- Renkiewicz F.A., *The Polish Immigrant in New York City 1865-1914*, Wrocław 2021.
- Sosnowska A., *Polski Greenpoint a Nowy Jork*, Warszawa 2016.
- Velikonja J., *Geograficzne rozmieszczenie Polaków w USA – determinanty historyczne i współczesna dynamika*, w: *Polonia amerykańska. Przeszość i współczesność*, red. H. Kubiak, E. Kusielewicz, T. Gromada, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1988, s. 83-97.
- Zaborski M., *Zagadnienie migracji w nauczaniu Kościoła katolickiego*, „Świat Idei i Polityki” 17 (2018), s. 437-459.

Słowa kluczowe: duszpasterstwo polskojęzyczne, Brooklyn, migranci, parafie etniczne, parafie wielokulturowe, Polonia amerykańska

Keywords: Polish-speaking pastoral care, Brooklyn, migrants, ethnic parishes, multicultural parishes, Polish community in the USA